

עיון ביסודות שהייה והחזרה

א. הגדרת ר"ת והר"ן בשהייה והחזרה

גילים להגדיר התחומים של שהייה והחזרה ככה: שהייה היינו הנעשה לפני שבת, והחזרה היא הנעשה בשבת. כך הסביר העורך השלחן (א"ח סי' רנ"ג ס"ד). אמנם, כפי שנראה בע"ה, אין הדבר מוסכם כלל. הבנה זו באמת תלויה במח' ראשונים, כמו שיתבאר.

הר"ן באמת כותב נצל הרי"ף שבת (דף טו:): ד"ה כ"ש אורים, וד"ה איבעיא להו האי לא יתן וכו' הגדה זו שהחזרה היינו בשבת ושהייה מערב שבת, ושאינן איסור להחזיר בערב שבת.

אמנם אין כן דעת ר"ת (והתוס' והרא"ש וכו'). וד"ל בספר הישר (סי' רל"ה), והא דאמרין בכירה לא יחזיר עד שיגרוף אפילו מבעוד יום קאמר ... ולכן צריך לעשות היכרה בגרופה וקטומה, עכ"ל, וכן להלן (סי' רל"ז) כותב, "חזרה זו מבעוד יום".

לפי ר"ת צריכים להבין מה ההבדל בין שהייה להחזרה מאחר שזו וזו שייכים מבעוד יום. ועיין בהמשך דבריו שם וד"ל, שהשייה ודאי היא קלה משתייה. שהשייה משמע שמשעה הקורה במקום בשולה ולא היווה משם ולזו ודאי לא אתי לחייתיי כי ודאי רתחת היא שלא נסתלקה מעל הכירה, לפיכך מותר לשהות אע"פ שאינה גרופה וקטומה מאחר שהוא כמאכל בן דרוסאי וגם אם היא חייא סמוך לבין השמשות לפי שאי אפשר לה להאכל בלילה על ידי חיתוייה של בין השמשות משום הכי לא גורין בשהייה של קדידה חייחא ובשיל, עכ"ל.

וכמובן, לא באתי כאן להכריע הלכה למעשה, אבל לענין נראה הלפי כל אלו הפוסקים המקילים בדבר זה ואומרים שיש הוכחה זמן לברך ברכת אשר יצר (אם לא נזכר מיד אחר עשיית צרכיו), הטעם הוא כמו שכתב הג"ר עובדיה יוסף שם בשם הנימוקי יוסף בפירוש שברכת אשר יצר אינה ברכת המצווה ולא ברכת הנהנין, אלא ברכת שבח והודאה. וכן הביא הברכי יוסף שצטטנו לעיל דאשר יצר ברכת הודאה היא ולכן כל שנתא זמניה הוא. וכל זה עולה יפה לפי דברינו לעיל דהעיקר בברכת אשר יצר הוא שמתבוננים בחכמת הבורא שיצר את האדם, וזה באמת שייך לומר כל הזמן, ואין הברכה קאי אך על עשיית צרכיו, אלא דחז"ל סמכו הברכה לעשיית צרכיו לכתחילה, אבל אם עשה צרכיו ולא כיון, שפיר יש לו זמן לברך אפילו כל היום לכמה דעות. והענין הוא שברכה על החכמה הנפלאה של הבורא שייכת בכל זמן וכל עת, וע"כ יש לומר ברכת אשר יצר גם אם לא עשה צרכיו, וכמו שהבאנו לעיל, וגם יש לאומרה לאחר זמן רב משעשה צרכיו. וכמובן, לכתחילה נכון לזוהר לברך אשר יצר תיכף אחר עשיית צרכיו, וכדברי המשני"ב בסלמן ד' שם (ס"ק ו'), אבל בדעבד יש לו זמן- ואולי כל היום - דאין שיעור מסויים לברכה על חכמת הבורא ית'.

הרי יש מחלוקת ראשונים יסודית בהבנת שהייה והחזרה. לר"ן יש הבדל איכותי בין החזרה ושהייה, ואילו לר"ת אין בניהם כי אם הבדל כמותי. לר"ת זו רזו משום שמא יחתה, אלא שיש חשש יותר גדול בחזרה. אמנם לר"ן שהייה היא משום שמא יחתה ושייך קודם שבת, ואילו החזרה היא משום דמחזי כמבשל ולכן שייך רק בשבת, וכמו שביאר האו"ש הל' שבת (פרק ג'), ע"ש.

ב. החזרה בערב שבת

ר"ת קבע, כפי שהזכרנו למעלה, שיתכן איסור החזרה אף קודם שבת. אמר, אין זו הלכה אחת. יש ב' מקרים שבהם אסר ר"ת, והם כאמת ב' הלכות שונות. התוספות [שבת (לו): ד"ה וכו'] אומרים וכו' מביאים שיטת ר"ת ככה, וז"ל, אפילו בשבת מחזירין כדאמר בגמרא ולשון נוטלין נמי משמע דבשבת מיירי דבחול לא הוה צריך למיתני נוטלין, ולמאן דאסר להחזיר אסר אפילו בחול לבית הלל כשאנייה גרופה ולבית שמאי אפי' בגרופה, מדקאמר בגמרא לדברי האומר מחזירין כדאמר בגמרא אפילו בשבת. משמע דעיקר פלוגתא הוי בחול. ועוד מדקדק ר"ת מדקאמר לא יתן עד שיגרוף ואי לא יתן לא יחזיר בשבת הוא איך יגרוף או יקטום בשבת והוה ליה למימר אלא אם כן גרף וקטם אלא בחול נמי אסור להחזיר. וא"ת מה שיעור הוא נותן לאסור כע"ש דהיכא דסלקן בהשכמה פשיטא דשרי להחזיר. ואומר ר"י דמשעה שלא יוכלו להרתיחו מבעוד יום אסור להחזיר ומיהו בשבת אפילו רותח אסור להחזיר למאן דאסר דאי לאו הכי מנא ליה דרבי אושעיא סבר מחזירין אפילו בשבת דלמא קומקומוס של חמין רותח הוה. ועוד אומר ר"י דמציעו למימר דבערב שבת נמי אסור להחזיר אפילו רותח משעה שאם היה קר לא היה יכול להרתיח מבע"ש, עכ"ל.

היין העיקרי הוא שאם א"א להרתיח קודם שבת אז הוי ככלל החזרה. נוסף על זה, אסרו אף ברוחח משעה שאילו היה קר לא היה יכול להרתיח מבע"ש. החשש דשמא יחתה בנחלים הוי, כמובן, חשש של שמא יחתה בשבת. ולכן תלוי באם יהיה זקוק לחיתוי שלו בשבת בכדי להרתיחו. זה היסוד של ההלכה הראשונה של ר"ת. יש מביאים הדין השני כשייך לראשון, כגזירה לגזירה שיש לה צורך. וכך כותב הרא"ש (פ"ג ה"ב) וז"ל

וכולה חדא גזירה היא דכיון דאינה מתבשלת עוד על הכירה הוי כתחלת שהייה ואי שרינן להחזיר מבע"ש אחי נמי להחזיר משחשכה, עכ"ל.

יש לנמק העניין קצת אחרת: מכיון שרצו לאסור החזרה סמוך לחשכה (מהשעם שביארנו) אמרו שהזמן הזה (כדי שירתיח) הוי זמן של איסור החזרה - כעין תוספת שבת לעניין דין זה. ולכן יש איסור אף בעודו רותח (אף שאין כאן הטעם של דין זה).

וכתבנו זו נראה בדברי הרמב"ן [בחידושו לשבת (לח): ד"ה מחזירין אפילו בשבת] שכותב, וז"ל אלא דכל שהוא בכדי שתהא הקדרה יכולה להתחמם מבעוד יום אם היתה צוננת קרי משהא, וכל שהוא סמוך לחשכה שחמימותה בשבת קרי מחזיר, עכ"ל. וכן נראה בלשון הרמ"א כשמביא שיטה זו באו"ח (סי' רנ"ג סעי' ב') וז"ל דכל שהוא סמוך לחשכה, או סמוך לברכו שהוא קבלת שבת לדין (הגהות מודרכ'), אם הוא סמוך כ"כ שאם נצטנן הקדרה אי אפשר להרתיחה מבעוד יום, דינו כמו בשבת עצמו, עכ"ל. וע"ע שם.

כבר הזכרנו שאין הר"ן מסכים להלכות אלו. הוא מביא שיטת ר"ת וחולק עליו [על הרי"ף שבת (דף ט"ו ע"ב) ד"ה ב"ש אומרים, וד"ה איבעיא להו האי לא יתן וכו']. נבאר שיטתו להלן, בע"ה.

ג. הגדרת החזרה ונתיבה לר"ת והר"ן

הגמ' בשבת (לח) אומרת: בית הלל אומרים אף מחזירין. אמר רב ששת לדברי האומר מחזירין אפילו בשבת. ואף רבי אושעיא סבר אף מחזירין אפילו בשבת, דאמר רבי אושעיא פעם אחת היינו עומדים לעילא מרבי חייא רבה, והעלנו לו קומקום של חמין מדינטא התחנתנה לדינטא העליונה, ומזגנו לו את הכוס והחזרתוהו למקומו, ולא אמר לנו דבר. אמר

1. ויש לע"ע בשיטת הרמב"ן כמה שמביא גם ר"ת וגם הירוש' ואכמ"ל. כאן נעסק דוקא בשיטות ר"ת הר"ן והרמב"ם, שהם השיטות הבסיסיות ביותר בעניינינו.

רבי זריקא אמר רבי אבא אמר רבי תדאי לא שנו אלא שעודן כידו, אבל הניחן על גבי קרקע אסור. אמר רב אמי רבי תדאי דעבד לגרמיה הוא דעבד, אלא הכי אמר רבי חייא אמר רבי יוחנן אפילו הניחה על גבי קרקע מותר. פליגי בה רב דימי ורב שמואל בר יהודה, ותווייהו משמיה דרבי אלעזר אמרי. חד אמר עודן כידו מותר, על גבי קרקע אסור. וחד אמר הניחן על גבי קרקע נמי מותר. אמר חזקיה משמיה דאביי הא דאמרת עודן כידו מותר לא אמרן אלא שדעתו להחזיר אסור. איכא דאמרי, אמר מכלל דעל גבי קרקע, אף על פי שדעתו להחזיר אסור. איכא דאמרי, אמר חזקיה משמיה דאביי הא דאמרת על גבי קרקע אסור לא אמרן אלא שאין דעתו להחזיר, אבל דעתו להחזיר מותר. מכלל שבעודן כידו, אף על פי שאין דעתו להחזיר מותר. בעי רבי ירמיה תלאן במקל מהו, הניחן על גבי מטת מהו. בעי רב אשי פינן ממיחם למיחם מהו תיקן, ע"כ.²

הביי 'אריח' (סי' רנג סעי' ב') ד"ה כתב הר"ן דמשמע בירושלמי וכו' מביא מחלוקת חשובה ביותר בהבנת הסוגיא וד"ל כתב הר"ן (יז' ד"ה ומיהו) דמשמע בירושלמי (פ"ג סוף ה"א) דכל הני פלוגתא ליתנהו אלא בששלקן מעל גבי כירה מערב שבת ולא החזיר עד שחשכה אבל נטלו משחשכה אפילו הניחו על גבי קרקע מותר להחזיר ועל דרך זה אפשר לפרש מאי דאמרינן (לח). לדברי האומר מחזירין מחזירין אפילו בשבת לומר שאף על פי שהחזרה בלבד היא שנעשית בשבת שרי וכהאי גוונא הוא דמפליגין בין עודן כידו להניחן על גבי קרקע אבל כשילק בשבת ככלהו גונוי שרי, עכ"ל. ודבר פשוט הוא שאין כן דעת התוספות לו: ד"ה וכו"ה) והרא"ש (סי' ב) וסיעתם שהרי הם אוסרים להחזיר אפילו מבעוד יום סמוך לחשכה וכו"ש להחזיר בשילק משחשכה וגם הרמב"ם כתב בהדיא היפך הירושלמי הזה שהרי כתב בפרק ג' (ה"ו) כל שמתר להשוותו על גבי האש כשנטלין אותו בשבת אסור להחזיר למקומו וכו' והוא שלא הניח הקדירה על גבי הקרקע, עכ"ל.

יש מקום לעיון בדברי הביי. הדישה (שם) מצביע על המקום שצריכים לעיין בו, וד"ל וקשה דילמא התוספות והרא"ש אסור דוקא

2. ויש לעיין בשיטתו אלו - ולכאוי הלוי כאם מחזי כמבשל הוי ממבט של העושה או הוראים וכו' ואכמ"ל כוה.

כאינה גרופה או קטומה לאמוקי הר"ן מיידי בגרופה וקטומה כמבואר בדבריו ... עכ"ל [ועיין דבריו באריכות שם].

כשנעיינן נראה שהדרישה לא ביאר עיקר הקושי שבדברי הביי כל הצורך. אין ההבדל העיקרי בין הנדונים של הר"ן ושל תוס' והרא"ש מה שחתוספות והרא"ש עוסקים באינה גרופה וקטומה והר"ן עוסק בגרופה וקטומה. אין זו כי אם תוצאה ממה שבאמת מדברים על הלכות שונות לגמרי, ואם כן אי אפשר להשוותם.

הרי החידוש של הר"ן הוא הגדרת ההלכה של הנחה חדשה, ואילו החידוש של תוס' והרא"ש הוא הגדרה בחלכה של החזרה. ולכן, דברי הביי באמת תמוהים, לכאור, עוד יותר ממה שהק' הדישה בפורש.

הר"ן הרי צמצם ההלכה של הנחה חדשה, וביאר שאין דין זה אלא כשנטל ערב שבת, שאז תלוי באם כידו ודעתו וכו'. אם נטל בשבת, בכל עניין נחשב כחזרה ולא הנחה חדשה. מה שהתיר הר"ן, היינו משום שהיו בכלל החזרה. כל החידוש שלו היינו שכל שנטל בשבת אין כאן יותר מהחזרה.

מאיין, התוס' והרא"ש חידשו שיש אסור החזרה אף קודם שבת. זאת היא הרחבת החתום של החזרה, וחידוש בהגדרתה, וכמו שביארנו בדברי ר"ת. אם כן, מה ראה רבינו הביי לזווג דברי התוס' והרא"ש ודברי הר"ן, ולומר שודאי חולקים?

נראה שיסוד דברי הביי הוא הבנה יסודית בשיטת הר"ן. נימוק דבריו הוא שיש חילוק בין בשול בשבת ובחול. כששמים דבר בתנור (לדוגמא) בשבת, אז רואים את מעשה זו כבשול, במובן של מלאכת שבת. אבל כשעושים דבר זה בחול אי"ז בשול - כלומר, אין לזה משמעות הלכתית.

לכן, סובר הר"ן, כל שנטל בשבת הרי בשולו (במובן של מלאכה) כבר התחיל, וממילא כשמחזיר שם החזרה עליו. אבל כשנטל כבר קודם שבת, לא היה על זה בשול מעולם. כשאדם מסתכל על בשול, אינו חושב אלא על בשול שבת, שיש לה משמעות להלכה. ולכן נראה כאן כהנחה מעיקרא ואסור, אא"כ יש דרך לחבר מעשיו עכשיו עם הבשול של קודם שבת.

הגדרת דרכי החיבור בין שבת וע"ש לחשבו החזרה היא הנושא של הסוגיא של בידו, דעתו להחזיר וכו'. על ידי דברים אלו נעשה לפעולת נמשכת, ולכן אין כאן הנחה חדשה, אלא החזרה.

עכשיו דברי הבי"מ מאירים. כל מה שביררנו לר"ן נסתרים, לכאורה, לפי שיטת ר"ת (התוס' והרא"ש). הרי לר"ת אף בערב שבת יש עניין של בשול. לדעתו, הזמן שלפני שבת הוא כשבת לעניין החזרה - ומח שמחזירים בע"ש נחשב להחזרה ולא הנחה ראשונה; ואם כן הבשול של ע"ש הוא בשול. אחרת היינו אומרים שאין זו החזרה אלא שהייה, ומותרת.

היוצא מדברינו, שמה שהר"ן שמתיר החזרה קודם שבת (נגד ר"ת) הוא לשיטתו שאין צריך בידו ודעתו להחזיר אם נטלו בשבת - וזה ממש דברי הבי"מ³.

ד. הקושי שבשיטת הרמב"ם

נעניין עכשיו, בע"ה, בדברי הרמב"ם בעניין שהייה והחזרה. אם נדייק היטב בדבריו, נראה שיש לו גישה מיוחדת לבעיית שהייה והחזרה. בפרק שלישי מהלי שבת כותב הרמב"ם, בין היתר:

(א) מותר להתחיל במלאכה מערב שבת אע"פ שהיא נגמרת מאליה בשבת, שלא נאסר עלינו לעשות מלאכה אלא בעצמו של יום, אבל כשתעשה המלאכה מעצמה בשבת מותר לנו ליהנות במה שנעשה בשבת מאליו.

(ב) כיצד פותקין מים לגנה ערב שבת עם חשכה והיא מתמלאת והולכת כל היום כולו, ומניחין מוגמר תחת הכלים והן מתגמרין והולכין כל השבת כולה, ומניחים קילור על גבי העין ואספליית על גבי המכה ומתפאין והולכין כל השבת כולה, ושורין דיו וסמנין עם חשכה והן נשרין והולכין כל השבת כולה, ונותנין צמר ליררה ואונין של פשתן לתגור והם משתנין והולכין כל השבת כולה, ופורשים מצודות לחיה

3. לענין שיטת הר"ן וכו' יש לע"ע בדברי הרמב"ם בדרכי משה הארוך או"ח (סי' רג סע' ד'), ואכמ"ל.

ולעופות ולדגים עם חשכה והן ניצודין והולכין כל השבת כולה, ושוניין בקורת בית חבד ובעגלי הגת עם חשכה והמשקין זבין והולכין כל השבת כולה, ומדליקין את הנר או את המדורה מבערב והיא דולקת והולכת כל השבת כולה.

(ג) מניחין קדרה על גבי האש או כשר בתגור או על גבי גחלים והן מתבשלים והולכין כל השבת כולה ואוכלין אותן בשבת, ויש בדבר זה דברים שהן אסורין גזירה שמה יחתה בגחלים בשבת. (ד) כיצד תבשיל שלא בשל כל צרכו ותמין שלא הוחמו כל צרכן או תבשיל שבשל כל צרכו וכל זמן שמצטמק הוא יפה לו אין משהין אותו על גבי האש בשבת אע"פ שהונח מבעוד יום גורה שמה יחתה בגחלים כדי להשלים בשולו או כדי לצמק, לפיכך אם גרף האש או שכסה אש הכירה באפר או בנעורת הפשתן הזקה או שעממו הגחלים שהיה הן כמוסות באפר או שהסיקוה בקש או בגבבה או בגללי בהמה דקה שהרי אין שם גחלים בנעורת הרי זה מותר לשהות עליה, שהרי הסיח דעתו מזה התבשיל ואין גוזרין שמה יחתה באש.

(ח) תבשיל חי שלא בשל כלל או שבשל כל צרכו ומצטמק ורע לו מותר לשהותו על גבי האש בין בכירה וכופח בין בתגור, וכן תבשיל שבשל ולא בשל כל צרכו או בשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו אם השליך לתוכו אבר חי סמוך לבין השמשות נעשה הכל תבשיל חי ומותר לשהותו על האש אע"פ שלא גרף ולא כסה, מפני שכבר הסיח דעתו ממנו ואינו בא לחתות בגחלים.

(י) כל שמוחר לשהותו על גבי האש כשנוטלים אותו בשבת אסור להחזירו למקומו, ואין מחזירין לעולם אלא על גבי כירה גרופה או מכוסה או בכירה וכופח שהוסקו בקש וגבבה, והוא שלא הניח הקדרה על גבי הקרקע אבל משהניחה על גבי קרקע אין מחזירין אותה, ואפילו על גבי כירה גרופה או מכוסה, ואין מחזירין לתגור ולא לכופח שהוסקו בנפת או בעצים אף על פי שגרף או כסה מפני שהבליחם ביותר, וכל שאין מחזירין עליו אין סומכין לו בשבת.

(יז) הא למדת שכל דבר שאנו אסורין בענין זה אינו אסור משום שהוא נעשה בשבת אלא גזירה שמה יחתה בגחלים, לפיכך אין נותנין צמר ליררה אלא א"כ היתה עקרה מעל האש שמה יחתה בגחלים, והוא שיהיה פיה טוח בטיט שמה יגיס בה משחשכה.

יש לעיין בכמה נקודות בהלכות הללו:

א. יש לעיין בעצם ההלכה של שהייה, שלכאור' תמוה ביותר. בחשקסח ראשונה נראה שהאיסור של שהייה לא יתכן לפי יסוד הרמב"ם בעניין שבות. הרי הרמב"ם כותב בעצמו בהל' שבת (פכ"ד ה"י) וז"ל כל הדברים שהן אסורין משום שבות לא גזרו עליהן בין השמשות אלא בעצמו של יום הוא שהן אסורין אבל בין השמשות מותרין, והוא שיהיה שם דבר מצוה או דוחק, כיצד מותר לו בין השמשות לעלות באילן או לשוט על פני המים להביא לולב או שופר, וכן מוריד מן האילן או מוציא מן הכרמלית עירוב שעשה, וכן אם היה טרוד ונצרך לדבר שהוא משום שבות בין השמשות הרי זה מותר, אבל אם לא היה שם דוחק ולא דבר מצוה אסור, לפיכך אין מעשרין את חודאי בין השמשות אף על פי שאיסור הפרשת המעשר בשבת משום שבות, אבל מעשרים את הדמאי, עכ"ל.

אם כן, איך יתכן שבות כשהייה, שכל מהותה היא לתקן סעודת שבת, קודם שבת? למה אסרו מעשה כזאת ערב שבת, אם שבותים מותרים קודם שבת כשעושים לצורך מצוה?

ב. יש לשאול, למה דן הרמב"ם כאן בהלכות שהייה והחזרה כלל? פרקים אלו שבריש הלכות שבת עוסקים בכללי הלכות שבת, ולא בפרטיה. הרמב"ם אינו מביא האבות מלכות (לרבות בשול ואפיה) עד פרק ד', ורק אז מתחיל לפרט הלכותיהם, אפילו אלו שהם מן התורה, וכל שכן אלו שהם מדרבנן. אם כן, למה הביא דינים אלו כאן, בפרק ג'? בניגוד לעובדה זו של סדר הרמב"ם להלכות שלנו, האיסורים של הוצאה ערב שבת הוכחו בפרק י"ט! היינו מצפים למעין זה גם לעניין שהייה והחזרה. כידוע, הסדר במשנה תורה מודיק ביותר - ואם כן הדבר אומר דרשני.

ג. הרמב"ם מגדיר חטיבה של הלכות שכוללת בתוכה הלכות שהייה והחזרה. בהלכה ג' פותח את הפרשה הזאת במילים, "ויש דבר זה דברים שהן אסורין גזירה שמא יחתה בגחלים בשבת." כמו כן, מסיים הרמב"ם את חלק זה באמרו, "היא למדת שכל דבר שאנו אסורין בענין זה אינו אסור משום שהוא נעשה בשבת אלא גזירה שמא יחתה בגחלים." הרי מבואר שאסרו שהייה והחזרה משום חשש שמא יחתה בגחלים.

וקשה, אם כן, איך נפרנס דברי האור"ש [הל' שבת (פ"ג) ד"ה דע וכו'] ורע"ש היטב] (ובאמת כן נראה מדברי הרמב"ם עצמו כמו שבאר האור"ש)

שלהרמב"ם אסרו החזרה משום שנראה כמבשל (ולא משום חשש שמא יחתה בגחלים, כחוס' וכו'). ודבר זה צ"ע, מאחר שמבואר בדברי הרמב"ם שאסרו החזרה משום חשש שמא יחתה בגחלים.

ד. הרמ"ך (מובא בכס"מ) הקשה על מה שכתב הרמב"ם (ה"ד) שאם גרף או שכסה או קטם מותר לשהות עליה, משום שהסיח דעתו מהתבשיל. ותמה הרמ"ך איך פשוט לנו שהסיח דעתו מהתבשיל, והרי דעתו לאכלו בלילה, ומי לא עסקינן אפילו אם אין לו תבשיל אחר. ועיין תירוצו בכס"מ, ובאמת עדיין צ"ע כוונת הרמב"ם.

ה. ויש להוסיף שיש דיוק חשוב בלשון הרמב"ם. בהלכה ד' כתב שהרי הסיח דעתו מזה התבשיל ואין גוזרין שמא יחתה באש. אמנם בהלכה ח', כשמדבר על תבשיל חי ומצטמק רוע לו וכיצא בהם, כותב מפני שכבר הסיח דעתו ממנו ואינו בא לחתות בגחלים. ויש הבדל חשוב בין הלשונות, הנותן לנו מפתח חשוב לפתרון הקושי שדנו בו הרמ"ך והכס"מ.

ו. ועיין במ"מ (פ"ג ה"י) שביאר בדברי הרמב"ם שאין היתר של תבשיל חי, מצטמק רוע לו, ואבר חי בהחזרה כמו שמצינו בשהייה. ויש לנמק בחילוק זה ולהבין למה חילק כך.

ה. הסבר בשיטת הרמב"ם

עכשיו ניתן לברר היסוד של שיטת הרמב"ם בעניין זה, ועי"כ נברר - אחת לאחת - הדברים הצריכים ביאור שהערנו עליהם למעלה. כידוע, יש לגזירת חז"ל גם טעם למה גזרו וגם צורה והגדרה לאיך ומה גזרו. דוגמא אחת לכך מצינו בהסבר התוס' לסתם יינם [תוס' ע"ז (כט): ד"ה יין מנלן ועיין עוד בש"ר שם]. וז"ל התוס' תימה מאי קא בעי מנלן, הא מתניתין מייירי בסתם יינם וגזרה דרבנן היא שגזרו על יינם משום בנותיהן. וי"ל דודאי עיקר גזרה דסתם יינם (לקמן ל:): משום בנותיהן הוא, מיהו לא היו אוסרים אותו בהנאה מטעם זה מידי דהוה אפיתן ושמנן, אלא עבדו רבנן

כיון נסך גמור שנתנסך לפני עבודת כוכבים שאסור מן התורה משום דדמי ליה, עכ"ל.

הרי שהטעם לגזירה היתה משום בנותיהן, אבל הצורה היתה יין נסך דרבנן, ודו"ק. וכן תדיר בגזירות חז"ל, ואכמ"ל. והוא הדין כאן. גזור משום חשש שמא יחתה בגחלים, אבל אין זה מגזיר הגזירה. לגזור שבות של איסור שהייה ערב שבת היתה בעיני, שהרי אין איסור שבות נוחג בעי"ש במקום מצוה. לכן, הוצרכו להגדיר את האיסור אחרת.

ולכן הקנו שרואים את השהייה שלו כאילו היא התחלת כשול הנגמרת בשבת, וכאילו כישל בשבת. ודאי שיש כאן חידוש דין - הרי מן התורה אין איסור מלאכת שבת אלא כשעושה המעשה בשבת עצמה. אמנם ראו חז"ל מקום לגזירה כזאת מאחר שיש חידוש כעין זה בעצם הגדרת כשול. הרי ככל כשול אין האדם עצמו מבשל את האוכל, אלא הכירה או התנור וכו'. האדם רק גורם שהאוכל מתבשל. מה"ת גרם זו צ"ל בשבת, אבל אין הדבר יותר מדי מפתיע שמדרבנן אמרו שאף אם משהה ע"ש ומתבשל בשבת נחשב לכשול.

אם כן, כששואל אדם מפני מה גזור, ודאי נשיב שאסור משום חשש שמא יחתה בגחלים. אבל אם ישאל מה גזור, נענה שגורו שנראה כמבשל עי"ז מוסלק מעיקרא הקושי של שבות ע"ש, שהרי נחשב כמבשל בשבת עצמה. וכן מוכן מה שהערנו בעניין דברי הרמב"ם והאור"ש: זה וזה אמת. גם מחזי כמבשל, גם שמא יחתה בגחלים יש כאן! החזרה, כמו שהייה, הוי משום חשש שמא יחתה בגחלים ונתקן ככשול דרבנן (מחזי כמבשל).

וזה גופא למה - ואיך - הביא הרמב"ם הלכות אלו בפרק ג'. כאן הוא עוסק ביסוד זה. בהלכה א' מיסד: מותר להתחיל במלאכה מערב שבת אע"פ שהיא נגמרת מאליה בשבת, שלא נאסר עלינו לעשות מלאכה אלא בעצמו של יום, אבל כשתעשה המלאכה מעצמה בשבת מותר לנו ליהנות כמה שנעשה בשבת מאלינו, עכ"ל.

4. וע"ע פרי מגדים בפתיחה כוללת להלי שבת בענין שם בתנור סמוך למוצי"ש. ואכמ"ל.

אחרי שגומר כלל זו ופרטיה, מעיר שיש בזה יוצא מן הכלל, וכותב: ויש בדבר זה דברים שהן אסורין גזירה שמא יחתה בגחלים בשבת, עכ"ל. זאת אומרת, מטעם חשש שמא יחתה בגחלים המציאו יציאה מכלל זה.⁵ וזה ממש מה שאמרו למעלה, ודו"ק היטב.

באמת, גישה זו של הרמב"ם יש לה מקור בדברי הירושלמי (פ"א ה"ה): תני בית שמאי אומרים אין שורין דין סממין וברשינין כו', ומה טעמהון דבית שמאי ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כל מלאכתך גומרה מבעוד יום, ומה טעמהון דבית הלל ששת ימים תעשה מעשיך וביום, מה מקיימין בית הלל טעמון דבית שמאי ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך בעובדי ביידן ומה מקיימין בית שמאי טעמון דבית הלל ששת ימים תעשה מעשיך וביום ... בית שמאי אמרו לבית הלל דבר אחד ולא יכלו להשיבן אמרו בית שמאי לבית הלל אין אתם מודין לנו שאין צולין בשר בצל וכיצה אלא כדי שיצולו כל צורכן מבעוד יום ולא יכלו להשיבן ... עכ"ל.

אם כי יש שינויים חשובים בין שיטת הבבלי והירושלמי ככ"ז, מ"מ אפשר לראות כאן עיקר סברת הרמב"ם. האיסור של שהייה הוא בעצם חריגה מהיסוד של ב"ה שפעולת המלאכה צ"ל בשבת כבדי להיות אסור.

נחזור עכשיו לדין בלשונות הרמב"ם שהזכרנו. בהלכה ד' כתב שהרי הסיה דעתו מזה התבשיל ואין גזרין שמא יחתה באש. ונראה שאין כוונתו שלא יתכן שיחתה. אלא שאין כאן מקום לגזירה זו. אין הטעם משום שאין דעתו על התבשיל, כמו שהבין הרמ"ך וכו'. ביאור הדבר שמאחר שגורף או קטם הרי סילק עצמו ממעשה הבשול, וא"א עוד לומר שמה שיחבשל פשבת הוי תוצאה ממעשיו ערב שבת. הרי שאין היתר על פי חסרון

5. ויש להעיר שלשיטת הרמב"ם יש מקום לעיין בשיטת תנניה (שבת לו:.) וכו'. יש להבין הטעם שאין איסור שהייה כמבשל כמאל בן דרסאי בא' מבי דריכס:
א. כשמבשל כמאל בן דרסאי אין עוד חשש שיחתה בגחלים מאחר שראוי קצת לאכילה.
ב. אפילו אחר החידוש של איסור שהייה, צריך שיחבשל בשבת. אם הוי כמאל בן דרסאי קודם שבת, אף כשמצטרפים פעולתו של קודם שבת, אין כאן מחזי כמבשל בשבת.
ד"א שיתכן לפרש היתר כאן בין על פי הטעם של הגזירה, בין על פי צורתה.

הרב ברוך פסח הכהן מגדלסון

ר"מ במתיבתא ע"ש מרשה סטורן

בענין שמא יעבירונו

איתא בראש השנה (כ"ט): דר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה. ומשחרב בהימ"ק התקין רב"ז שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו כ"ד. והסביר רבא במסנת הגמ' דמדאורייתא מותר לתקוע בשבת ורבנן הוא דגזרו "גזירה דרבה", דהכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר, ולכן יש לחשוש שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירונו ד' אמות בדה"ר. (ואומרת הגמ' והיינו טעמא דלולב והיינו טעמא דמגילה). וקשה, דא"כ למה לא גזרו גם במקדש. והירץ רש"י דבמקדש לא גזרו, "דאין איסור שבות דרבנן במקדש". ועוד קשה, דהיאך תוקעין בב"ד לאחר החורבן. והירץ הרמב"ם בפ"ד מהל' שופר הל' ט' וז"ל מפני שב"ד זויזין הן ולא יבאו התוקעין להעביר השופר בפניהם ברשות הרבים, שב"ד מזהירין את העם ומודיעין אותן. ותימה על דבריו, דהיאך יוכלו הב"ד למנוע העברת ד' אמות קודם שנכנס התוקע לב"ד. ואין לומר דהרמב"ם סובר כמ"ש הר"ן שם דמשום אימת ב"ד לא יביא לשם לתקוע, דזהו סברא דחוקה, שהיה כל החשש היא שמתוך רצונו לקיים המצוה ישכח ויעבירונו באיסור, ואין אימת ב"ד ימנע את זה. ועוד, הרי כל הגזירה הוא שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי, דהיינו ת"ח שיודע ההלכות (כמ"ש רש"י סוכה מד: ד"ה ללמוד) לגבי מצות לולב, ולא מסתבר שיש יותר אימה מב"ד משיש מת"ח. (ואין לומר דהאימה נובעת מזה שהב"ד נותנים מלקות וקנסות, דאין שייך מלקות וקנסות לענינו. ועוד דלא משמע מלשון הרמב"ם שזה קשור לענינו.) ולכן כיון שהרמב"ם לא כתב משום אימת ב"ד, לא מסתבר לומר כן בטעמו.

והירץ סי' מועדים וזמנים (ראש השנה סי' י') דיש לחקור בדין שמא יעבירונו, האם הוא פטור מקום או פטור גברא. כלומר, האם הוא פטור מתקיעת שופר בכל מקום חוץ מבמקום כ"ד, ובכ"ד יש חיוב על כל יחיד ויחיד, ואם היחיד דר סמוך לב"ד צריך לילך לשם ולתקוע, או האם הוא פטור לגמרי על כל יחיד ויחיד, אלא שיש דין חדש לתקוע בב"ד משום

כחשש וטעם הגזירה, אלא משום צורת הגזירה. יתכן שיחותה, ואולי יש לחוש לזה, אמנם אין מקום לומר שזה נראה כמבשל.

אמנם בהלכה ח', כשמדבר על תבשיל חי ומצטמק ורע לו וכיוצא בהם, כותב מפני שכבר הסיח דעתו ממנו ואינו בא לחתות בגחלים. כאן ההיתר משום שאין עוד חשש, שודאי לא יבוא לחתות. עכשיו דיוק לשונו מאיר, ואין מקום לקושית הרמ"ך כלל.

נחזור עכשיו להבדל שבין שהיה והחזרה לרמב"ם ולדברי המ"מ בזה. לפי דרכינו, מובן היטב סברת הרמב"ם. החזרה, כמו שהיה, הו"ו משום חשש שמא יחתה בגחלים ונתקן כבשול דרבנן (מחזי כמבשל), כמו שבארנו. אמנם, יש הבדל חשוב ביניהם. חזרה, לדעת הרמב"ם (שאינו מקבל חידושו של ר"ת ודעימיה לעניין החזרה בערב שבת), הו"ו דוקא בשבת. מאידך, ההלכה של שהיה מבוססת על קשירת המעשה שהיה שעשה ע"ש עם הבשול שפעולתו גרם. זאת אומרת, חזרה הו"ו בעצם מעשה בשול (דרבנן), משא"כ שהייה.

משום כך, אין ההלכות שבהלכה ח' שייכות לחזרה, רק לשהייה, משא"כ ההלכות שהביא בהלכה ד', השייכות גם לחזרה. אלו שבהלכה ד' (גר"ק), הם שלילת בשול, ולכן אף החזרה אין כאן מעשה בשול, ומותר. אבל אלו שבהלכה ח' אינם אלא סילוקו מהבשול ממילא, ד"א חסרון במעשה בשול. אין כאן שלילת בשול, אלא חסרון בנראה שעוסק בשולה. ולכן בהחזרה שעושה מעשה של בשול בשבת הו"ו עדיין נראה כמבשל, כל שאין כאן שלילת בשול ע"י גר"ק.